

Sofija Pšibiliauskienė

Pšibiliauskienė-Ivanauskaitė, Sofija (1867 IX 16 Paragių dv., Tryškių vls., Šiaulių aps. — 1926 II 15 t.p.) rašytoja, žinoma **Lazdynų Pelėdos** slapyvardžiu, bendru su seseria Marija Lastauskiene.

Gyvenime. Turėjau nelaimės užgimti 1867 m. tėvo dvare, Paragiuose. Kauno gub., Šiaulių ap., iš tėvo Nikodemo Ivanausko ir motinos Karolinos Pečkevičiūtės. Abu juodu buvo labai jaunu. Tėvas vos 20-tus metus pradėjęs, idealistas, svajotojas, literatas ir dailininkas. Motina taip pat auginta poniškai. Abu neapraktikos vaiku... Tėvo artistinė siela slopinosi čionai prozos srityje, ir šit sumanė abudu su manim, vos keletu mėnesių mergaite, leistis į klajūnę, į svetimą pasaulį (autobiografija). Po 3-4 m., tėvui baigus Muenchene meno akad., kelerius metus gyveno Varšuvoje, Krokuvoje, Šiauliuose ir 1879 pagaliau grįžo į Paragius. Sofija turėjo seserį Mariją (g. 1872) ir brolių Gustavą (g. 1877). Kalbėjo su tėvais lenkiškai. Bet dar Šiauliuose iš tarnaitės ir gatvės vaikų išmoko lietuviškai. Tada ir su tėvu namie kalbėjo lietuviškai. Mokėsi tik namie iš tėvo, visa ko po truputį, gerai nieko neišmokome... Galutinį mišinį padarė mūsų galvose lektūra: priaugdama varčiau knygas, bet nė vienos rimtos: poezija, romanai... Daugiausia tai buvo lenkų sentimentalinė literatūra, iš kurios išmoko nekęsti skriaudėjų, užjausti

paskatinta, savo raštus siuntinėjo *Varpui*, *Ūkininkui*, *Naujie-noms*, paskui jau *Vilniaus žinioms*, *Vilčiai*, *Šaltiniui*, ir kt. dažniau jau katalikų laikraščiams. Pirmas jos pasakojimas Tilžėje išleistas knygele *Našlaitė*, 1898. Prie kūrybos pradžios priklauso taip pat *Kas priešas*, 1900, *Proklamacijos*, 1900, *Vienas iš daugelio*, 1900, *Sugriautas gyvenimas*, 1902, *Klajūnas*, 1902, *Davatka*, 1905. Gausiausias ir brandžiausias laikotarpis buvo Vilniuje iki karo pradžios. Čia kilo jos stambieji ir smulkieji pagrindiniai pasakojimai: *Klaida*, 1908, *Ir pražuvo, kaip sapnas*, 1908, *Stebuklingoji tošėlė*, 1907, *Motulė paviliojo*, 1908, *Iš senelio Juozo pasakojimų*, *Dzidė*, 1912. Nepriklausomoje Lietuvoje jos ir sesers Marijos raštai buvo išspausdinti 5 tt. 1921-28, paskiau dar kartojami atskiri veikalai; sovietinėje okupacijoje 7 tt. 1954-55. Po I pas. karo P.-I. dar parašė apysaką *Ponas Dramblevičius*, bet Lazdynų Pelėdos vardu jau persvėrė M. Lastauskienės veikalai, kuriuos Sofija vertė iš lenkų kalbos pataisinėdama.

P.-I. pasakojimai vaizduoja Lietuvos gyvenimo epizodus iš laikotarpio nuo baudžios panaikinimo iki nepriklausomos Lietuvos, labiausiai moralinę padėtį žmonių iš dviejų to laikotarpio klasių — kaimo ir dvaro. Kaimo gyvenime rašytojos akis užkliūva už keršto, pavydo, tamsumo, prietarų, godumo, kurie nustelbia žmoniškumą, kenkia nieku nekaltiems žmonėms (pvz. dėl žmonių gobšumo motinos netekę vaikai nusiskandino). Tačiau įdomesnė ir originalesnė rašytoja ten, kur ji ryškina kaimo sveikąsias moralines ir estetines galias. Artimo meilė, grožio pajautimas, to grožio reiškimas liaudžiai prieinamu būdu davė tokius giedrius, originalius paveikslus kaip siuvėjas ir smuikininkas Dzidė, klumpių dirbėjas senelis Juozas ar laiško raštininkas senis Grigas, lietuviškų tradicijų reiškėjai Jonačiai ir kt. Dvaras yra ištisai moralinio išsigimimo lizdas: idealų, aukštesnių siekimų nebuvimas, gyvenimo nuobodis, valios neturėjimas paverčia dvaro žmones šešėliais ar parazitais. Net ir kilęs kai

kada pažangos noras (melioracijos įvedimas apsakyme *Ir pražuvo kaip sapnas*) autorės rodomas negyvenimiškas ir pražūringas kitiems ir sau. Tik atskiri dvaro žmonės desperatiškai mėgina nutraukti ryšius su dvaru ir išsinerti į kitą gyvenimą.

Ypatingo pomėgio rašytoja rodo susidūrimui tarp kaimo ir dvaro, kaip nepriklausomos Lietuvos laikotarpy bus populiarius susidūrimas tarp kaimo ir miesto. Tame susidūrime nugalėtojas yra dvaras. Dvaro žmogus kaimo žmogų išnaudoja ir sunaikina (*Stebuklingoji tošėlė*); kaimo sveikas elementas, pakliuvęs į dvarą, moraliai genda (*Klajūnas*). Stambioji apysaka *Ir pražuvo kaip sapnas* rodo kaimo mėginimą pasipriešinti dvarui, kada šis norėjo nukilnoti kaimiečius, kuriems buvo išnuomota dvaro žemė. Konflikte kaimas tiki teise ir ginasi teismo keliu. Tačiau tamsumas leidžia jį išnaudoti šunadvokačiams, ir dvaras pristato kaimiečius kaip teisės laužytojus, maištininkus, kuriuos malšina jau kazokai. Žuvo maištininkas Tamošius, žuvo nieku nekalta Juozienė, bepročiu virto senelis Juozas. Tačiau žuvo ir pats dvaras ir tariamas visos nelaimės kaltininkas melioracijos sumanytojas. Panašus ir kito pasipriešinimo likimas — 1905 revoliucijos *Klaidoje*. Plačiu mastu rodydama kaimo klaidas (noras vaikus išleisti į ponus, dukteris išleisti į dvarus), rodė ir šviesuomenės klaidas (noras vesti nelietuves ir „ponias“, pataikavimas prarandant žmoniškumą); tarp tų klaidų yra ir šviesuomenės užsimojimas revoliucijos keliu režimą šalinti. Autorė neigiamai pažiūrėjo į revoliucijos rengėjus; juose nematė jokio idealizmo, o tik avantiūras, patvirkimą ir chuliganizmą; ji vaizdavo, kaip tie revoliucionieriai sugriovė iš kaimo tuos, kurie galėjo būti jam naudingi. Prieš revoliucijos skelbėjus autorė stato evoliucijos atstovus, kurie evoliucijos keliu galėjo pakelti kaimo ūkinę gerovę, sveikatą bei šviesą ir šeimos laimę (Žvynas, kuris organizavo „kolektyvinį“ ūkį M. Stonaitė, kuri tapo gydytoja ir likosi kaime, Pranikė, kuri ište-

kėjo už amatininko). Tačiau būdinga rašytojai, kad ir šitas šviesiausias naujo gyvenimo atstovas, M. Stonaitė, ir senojo patriarchalinio kaimo šviesieji Jonaičiai, Grigas žuvo ar buvo išvežti, kaip ir anie gerieji nieku nenusikaltę žmonės apysakoje *Ir pražuvo kaip sapnas*.

Vienu žvilgsniu apėmę visą Lazdynų Pelėdos kūrybą, pastebėsime, kad jos vaizduotasai gyvenimas... yra pesimistiškas, liūdnas ir šaltas. Likimo nepalaima, žmonių skriauda bei piktumas ir savo paties nuodėmė bei kaltė slegia daugumą jos atvaizduotų personažų... Lazdynų Pelėdos pasaulis, su retomis išimtimis, yra tvankus, ankštas, be šviesos, be oro, be gamtos. Jos gamta — tik vidaus nuotaikos projekcija. Jos pasaulis — pusiau realus, pusiau jausmų sukurtas (V. Mykolaitis). Aukštesnio literatūrinio skonio skaitytojas pasigenda jos kūryboje dažnai meninės tiesos, t.y. pirmiausia psichologinio motyvavimo charakterių dinamikai, toliau ir planingumo ilgesnių veikalo kompozicijoje. Jis randa, kad rašytojos subjektyvumas yra prasiveržęs per didelių teigiamų charakterių idealizavimu, kuris juos padaro be kraujo (pvz. Marytė Stonaitė); per didelių neigiamų charakterių ironišku traktavimu, kuris juos verčia šaržu (pvz. jaunieji Jonaičiai šuniukų kompreso scenoje). Gražiausios scenos, o taip pat ir personažai yra tie, kuriuos skaitytojas jaučia atvaizduotus objektyviai su stipriai idiliška nuotaika (pvz. senelis Juozas pasikalbėjime su žmona, Jonaičiai ir Grigas laiško rašymo scenoje, kaimo surengtos iliuminacijos Petro laukiant...). Tačiau skaitytojų masėje pasakojimai turėjo pasisekimo. Ją labiausiai žavėjo pagrindinis talento bruožas — gyvai pinti intrigos siūlą, staigiu situacijų keitimu, stipriais efektingais konfliktais. Tai pasakotojos, ne vaizduotojos talentas. Juo Lazdynų Pelėda atsistojo po V. Pietario. Po Pietario *Algimanto* jos apysaka *Klaida* ir savo tūriu yra pats pirmas veikalas. Šioje vietoje liet. literatūros istorijoje ir tenka dėti jos kūrybą.

Marija Lastauskienė

MARIJA LASTAUSKIENĖ

